

בת הים הקטנה

איך התגלגלה יוזמת הפרוור הדתי מדרום ליפו לעיר ואם בגוש דן? | תמר הירדני

תורה ועבודה עם בגדי ים קצת פחות מינימליים על החוף. היוזמה המבורכת נולדה ממש שתי דקות אחרי שהבריטים כבשו את הארץ, עוד לפני שאפילו קיבלו לידיהם מנדט, כפי שעולה מידיעה קטנטנה בעיתון 'הצפירה' ב-1919:

על פי האיניציטיבה [היוזמה] של המזרחי נוסדה ביפו חברה לבניינים 'בית וגן' שמטרתה לקומם ביפו רובע גני חדש ("בארץ ישראל", 'הצפירה', ה' בסיון תרע"ט, 3.6.1919, עמ' 15).

האגודה מנתה בתחילה 15 חברים בלבד, אולם עם התפשטות השמועה על שטח עצום של 1,300 דונם שהצליחה לגייס מחברת הכשרת הישוב מדרום ליפו החלה התנפלות רבתי על בית וגן, ותוך פחות משנה היו באגודה למעלה מארבע מאות חברים. כל אחד מהם הניח דמי רצינות מחייבים בקופה המשותפת והחל להעביר תשלומים קבועים לקראת הבנייה, כך שבינתיים הצטבר לו בבנק סכום נאה של יותר מ-4,000 לירות מצריות. עובדה זו דחפה את אגודת בית וגן להתפתח עוד

כתה לה העיר בת ים לשם אגדי מיתולוגי בניחוח בריזה מלוחה, ואף למיקום מושלם על אותו ים וגם ממש אותו חול כמו אלה של תל אביב השוכנת רק רבע שעה נסיעה צפונה ממנה. למרות זאת מדשדשת לה האחות הצעירה במרחק שנות אור מאחור בכל הקשור לדימוי ולמיתוג, עד כי לא פעם כששואלים צעיר בדיזנגוף מאיפה הוא מגיע הוא עשוי להתעטף בארשת נעלבת ולשאול: אז מה אם אני מבתי ים? עלעול בתולדותיה של בת ים מלמד כי בימי בחרותה יועד לה דווקא עתיד מזהיר כפרוור נחשק של יפו, שבו יכולתם להשיג מגרש עם נוף נפלא לים ברבע ממחיר מגרש דומה בתל אביב, עיר שמחירי הנדל"ן בה הרקיעו שחקים כבר אז. הדבר היחיד שנדרש אז מכם היה לשמור תורה ומצוות, שכן עיר החופש והגלים נהגתה על ידי תנועת המזרחי כשכונה יפואית שמרנית בשם 'בית וגן'. מטרת המקימים הייתה לספק חלופה מהוגנת לתושבי תל אביב הדתיים שמאסו בהוללות התל אביבית וביקשו להקנות לילדיהם ערכי

ז

לאן נוסעים?

בת ים

עיר חוף ליד תל אביב

אחות קטנה לעיר העברית הראשונה. בת ים מדרום לתל אביב, צילום אוויר, 1937
מאוסף ספריית הקונגרס
עיבוד וצביעה: תמר הירדני

עיר החופש והגלים נהגתה על ידי תנועת המזרחי כשכונה יפואית שמרנית בשם 'בית וגן'. מטרת המקימים הייתה לספק חלופה מהוגנת לתושבי תל אביב הדתיים שמאסו בהוללות התל אביבית

להיכנס אל חייו הפרטיים של כל חבר וחבר, וגם לא יעמידו כמובן שוטרים להכריח את מי שהוא לקיים את חוקי התורה (איש גמזו, "הד-יפו", ד'אר היום', ד' בניסן תר"ף, 23.3.1920, עמ' 2).

עוד קבעו המייסדים כי השכונה תהיה גדולה במיוחד ויפה במיוחד, וכפי ששמה מבטיח היא תהיה משופעת בעצים כבירים שיעמיקו שורשיהם בחול ויפנקו את המתישבים בצל עבות בימי הקיץ הלוהטים.

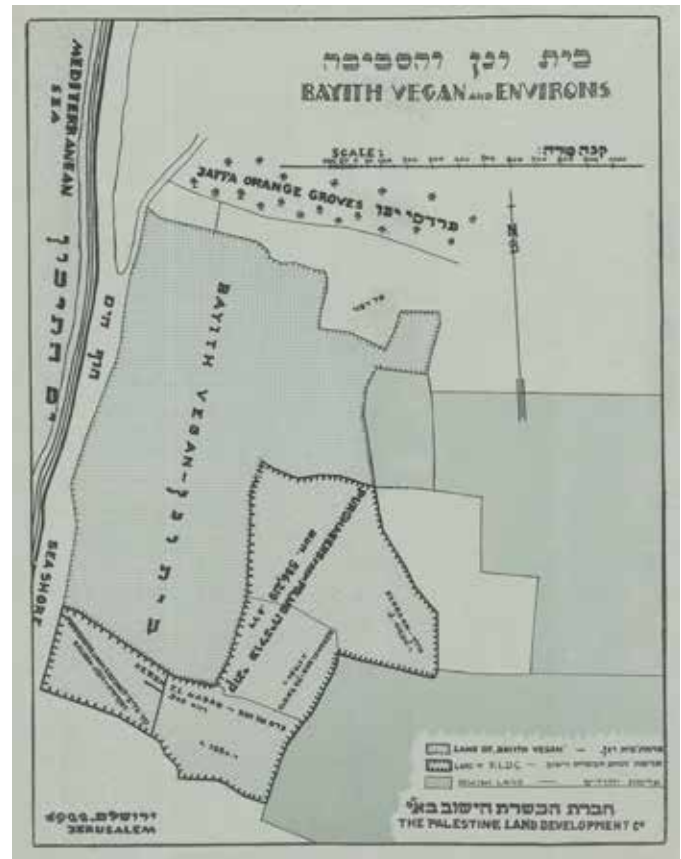
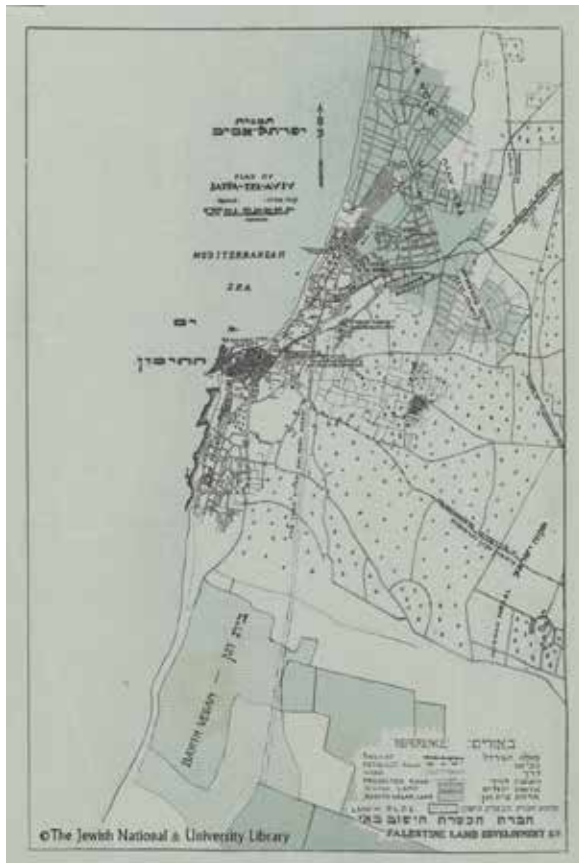
שכונה על הנייר

הביקוש הלך וגבר, הוועד מכר את כל המגרשים וכבר עמד מוכן ונרגש

בתחום ההתיישבותי, ולהגות למשל את הקמתה של שכונת בית וגן המעטירה בירושלים.

הגדרתו של אדם כשומר תורה ומצוות הייתה ברורה אז מאוד בירושלים, אך הרבה יותר גמישה באזורים שטופי השמש וחוף הים. לפיכך הסדירו מייסדי השכונה היפואית את העניין בצורה עמומה, כנדרש באספת החברים שהתקיימה ב־1920, תחת ההגדרה "היסוד היהודי של השכונה":

הצורה הציבורית של כל שכונה הנבנית על ידי אגודת בית וגן תהיה עברית שלמה במובן הלאומי והדתי כאחד ... אבל אין מי שהוא ירצה

הרעיון המזוויע שבית בשכונתם ייפול בחלקו של זלן שוקולדים שבסך הכל זכה בהגרלה.

ככל שהבנייה התממה, כך עלו הטורים אצל חברי האגודה שכלו בינתיים את כספם על דירות שכורות בתל אביב. העסק התפוצץ לבסוף והגיע לצעקות של ממש על חברי הוועד בטענה כי קידומה של בית וגן לא בוער להם דיו מפני שלרשותם בתים במקומות אחרים. בראשית 1926, כשהגרלת המגרשים בשכונת בית וגן הירושלמית כבר יצאה לפועל ואילו בחולות בית וגן היפואית הסתובבו עדיין בעיקר סרטני מים, עלתה שוועת יושבי מישור החוף עד לירושלים, ועיתון 'דאר היום' סיקר בדאגה את העניינים:

מאות עיניים צופיות לשעה המאושרת שבה יוכלו להניח את

לקראת חלוקתם בסגנון הגרלת הצדפים ההיסטורית של תל אביב, אלא שגלגלי הרכבת הדוהרת של בית וגן החלו להיתקע בשל עיכובים שונים. היו ביורוקרטיה מעצבנת מצד הכשרת הישוב וקושי להכשיר תשתיות מודרניות של ביוב ואינסטלציה בחולות הנודדים. משא ומתן מייגע לקבלת אישורים מהשלטון הבריטי בלם אף הוא את תנופת ההתקדמות, ולא מעט חברים מאוכזבים התייאשו מהציפייה והחליטו לוותר על עתידם בבית וגן. ערכו של מגרש עתידי בשכונה צנח באותה עת, ותעיד על כך פרסומת של חברת הממתקים 'רענן' מ-1925. החברה ייצרה סדרת שוקולדים בשם בית וגן, והבטיחה לזוכה בהגרלת העטיפות פרס בדמות מגרש בן שני דונם בשכונה לכשתקום סוף סוף. אפשר רק לתאר את רוגזם של אלה שהשקיעו את מיטב כספם במגרש בבית וגן כאשר שמעו על

על פי התכנון הראשוני הייתה שכונת בית וגן מרווחת ושופעת מרחבים ירוקים. מפת בת ים בגלגולה כבית וגן, 1922
אוסף המפות ע"ש ערן לאור, הספרייה הלאומית

ארזתם לבד?

◀ בת ים מחזיקה בכמה שיאים, וביניהם העיר שיותר משליש מתושביה הם עולים מברית המועצות, מה שהופך אותה לעיר שברחובותיה אפשר לשמוע הכי הרבה רוסית. היא מחזיקה בשיא של 21.3 אחוז אזרחים ותיקים, מה שהופך אותה לעיר הזקנה ביותר בארץ. בת ים גם נחשבת לעיר הגדולה שבה ההכנסה לנפש היא הנמוכה ביותר בארץ. אין ספק שנדרשים פה כמה שיאים מסוג אחר כדי להעלות אותה על דרך המלך.

הפיתוי המתוק. פרסומת של חברת הממתקים 'רענן' הבטיחה מגרש בבית וגן לזוכה בהגרלת עטיפות השוקולד. 'דאר היום', י"ב בניסן תרפ"ה, 1925

**"אמרתי להם שהגמלים
שעוברים בשכונה חולים
במחלה מידבקת. באו שוטרים
ולקחו גמלים לבדיקה
בקרנטינה, ומאז התרחקו
השיירות מבתי היישוב"**

בתור פרס מגרש של שני דונמים

בחברת בית וגן – טכנולוגיה כל מי שקונה את הטבלאות
של שוקולד של חברת "רענן" – בע"מ בשם "בית וגן" –
ש מ ר ו ע ל ה מ ע ט פ ו ת

זאפרס ימסר על יסוד המספרים הרשומים על כל מעטפה:
על מעטפה קטנה מספר 1 ועל מעטפה גדולה 2 מספרים.
מסירת הפרס לבעל המספר הזוכה – תסודה
בנוכחות באי כת מוסדות צבוריים.

חברת "בית וגן" השאירה לעצמה את הזכות לתת תמורת המגרש: סך
ששים לירות מצריות במוזמן

אם על פי התקנות של חברת "בית וגן" הזוכה לא יתאים להתקבל
בתור אחד מחברת.

10095

מצפון, מכפר הדייגים ג'בליה (היום)
גבעת עלייה, ויושביה נפוצו לכל עבר.
בשלב זה היו מהם כאלה שהחלו לתהות
אם אין איזשהו נחם כללי על השכונה
וייעצו לעצמם בתגובה להתחפף ממנה
בהקדם. עיתון 'דבר' סיפר אז בצער:

אנשי בית וגן טרם שבו אל שכונתם.
ונהפוך הוא, יש מהם העוקרים לגמרי
את דירתם לתל אביב ("שכונת
בית וגן", 'דבר', ח' באלול תרפ"ט,
13.9.1929, עמ' 4).

אבל לא אלמן ישראל ולא גרושה
אחותו, ושכונה יפה עם חול כה זך לחוף
הים התיכון היא גדל"ן שאין לזלזל
בו. אט אט חזרו רוב הבורחים הביתה,
וב-1932 החלו העניינים בבית וגן לחזור
קצת למסלולם. כדי לחזק את תחושת
הביטחון שבר הוועד לתפקיד אלכסנדר
זייד את דוד קרמן, פרש תל אביבי צעיר
ויפה תואר. הוא פטרל על סוסתו בין
החולות והטיל חיתתו על כל מי שלא
צריך היה להיות שם. בזיכרונותיו תיאר
קרמן את התרשמותו הבלתי מתרשמת
בעליל מבית וגן לאחר שזכה לראותה
לראשונה:

אכן הפינה לייסוד בתים. רבים מהם
דוחקים את השעה מפאת לחץ
שכר הדירה בתל אביב העולה להם
ביוקר, וחלק מהחברים תולים בייסוד
הנקודה תקוות מזהירות כלכליות
וכדומה (ש' ויליניץ, "למצבה של בית
וגן ביפו", 'דאר היום', כ"ט בטבת
תרפ"ו, 15.1.1926, עמ' 2).

הנס המרגש אירע לבסוף בקיץ מהביל
ב-1926, כאשר לאחר ציפייה מאתגרת
בת שבע שנים – שהמחשה לילדים
באופן חינוכי את מאמציו של יעקב
אבינו לזכות ברחל – נערכה במזל טוב
הגרלת המגרשים של בית וגן ברוב
עם ועם הרבה קרח וגלילות. כל חבר
קיבל בין חצי דונם לשני דונם וחצי,
והמגרשים הרבועים מוקמו במרחקים
יפים שנועדו לאפשר שתילה של
שדרות עצים כמובטח.

זייד שירותי אבטחה

ההתמהמהות בבניית בית וגן הייתה
בעוכריה, שכן החבר'ה עוד לא הספיקו
להתמקם ולארגן את העציצים, וכעבור
פחות משנתיים, עם פרוץ מאורעות
תרפ"ט, הותקפה השכונה בעיקר

אביר עברי על סוס לבן.
דוד קרמן, 1936
באדיבות אריק קרמן

כשעברתי את גבול הפרדסים של
ג'בליה ... הסתכלתי על החולות
מסביב ואמרתי לעצמי: "ואללה,
הגזימו אלה שקראו לשכונה הזו בית
וגן". חוץ מכמה בתים קטנים שקועים
עמוק בדיונות הלבנות, עצי ג'ומס
[שקמה] בודדים ומעט גפנים שגדלו
פרא לא היה שם כלום ("תחת עץ
הג'ומס", "עת-מול" גיליון 91, סיון
תש"ן, יוני 1990, עמ' 22).

אחד הדברים שאתם התמודד קרמן
היה מנהגם הנלוו של ערבים שהובילו
שיירות גמלים מיפו לחתוך דרך בית
וגן ולגרום נזקים לשכונה, במקום לנוע
על ציר החוף. לצרה צרורה זו הוא מצא
פתרון יצירתי:

בדרך כלל עברו השיירות לאורך
שפת הים, אבל לפעמים היו מקצרים
... עוברים בין בתי היישוב וגונבים
מהחצרות ומהבתים. לא עזרו
האיומים והמכות והגנבות נמשכו, עד
שיום אחד הלכתי לתחנה הווטרינרית
הממשלתית ביפו ואמרתי להם
שהגמלים שעוברים בשכונה חולים
במחלה מידבקת. באו שוטרים ולקחו
גמלים לבדיקה בקרנטינה [בידוד],
ומאז התרחקו השיירות מבתי היישוב
(שם, עמ' 23).

הייקים באים!

על אופייה השמרני של בית וגן
באותה עת, ובעיקר על שמרנותם של
חברי הוועד, סיפר קרמן בלא מעט
ביקורת:

פעם בא אליהם בלובשטיין, שניהל
פעולות תרבות בבית העם בתל
אביב. רצה לקנות מגרש בבית וגן
ולבנות בית עם. אמר לו הוועד
שזה יוציא את הנוער לתרבות
רעה. כשרצו לבנות במקום בית
ספר התנגד הוועד שיעשו מגרש
למשחקים ולספורט. אמרו שזה לא
מתאים לחינוך הדתי (שם).

מודיעין שלום

איפה לאכול

שיפודי ציפורה

בר שאול 5
כשר, בשרי, 03-6591432

קפה קפה

בן גוריון 81
כשר, חלבי, 03-5021177

דרקון הזהב מסעדה תאילנדית

שדרות העצמאות 67
כשר, בשרי, 03-5064965

עוד באזור

מוזאון מורשת העיר

הספרייה העירונית, יוספטל 98
כניסה חופשית, 03-5526385

מוזאון בת ים לאמנות עכשווית

סטרומה 6
כניסה בתשלום, 03-6591140

תמר הירדני

מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ
ישראל במכון שטר, מורת דרך, מדריכה
ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים
וסופרת ילדים

שינוי האוכלוסין הדרמטי הביא את התושבים לבחון מחדש את השם בית וגן, שנראה להם מיושן ולא מייצג את אוירת החוף והמטקות. בהמלצתו של הסופר אהרן זאב בן-ישי, חבר ועדת השמות של תל אביב, שינתה בית וגן ב-1937 את שמה לבת ים, וב-1958 הפכה במזל טוב לעיר ואם בישראל. מאז 2009 מנסה בת ים נואשות להתאחד עם אחותה הגדולה תל אביב, אך נכון לעכשיו אין צפי לאיחוד המיוחל. בינתיים שוברים פרנסיה את הראש איך למתג אותה כעיר בעלת ייחוד, אחרי שחולון הסמוכה נסקה לשחקים בהברקה יוצאת מן הכלל כעיר הילדים של ישראל. נאחל לבת ים הצלחה, ונקווה שתהפוכות מפתיעות וחיוניות יוסיפו להיות חלק בלתי נפרד מסיפורה ההיסטורי. ם

הטוויסט באופייה הדוסי של בית וגן אירע כאשר משכילים בני העלייה החמישית מגרמניה, שידם לא השיגה לקנות בית בתל אביב, פנו בהמוניהם אל הפרוור הדרומי והרחיבו את גבולו על ידי בניית בתים בקצב מסחרר. הייקים הביאו אתם מקורות תעסוקה ופרנסה במפעלים שפתחו בבית וגן. הם ייצרו אלכוהול, סבון, שמן, רהיטים, לבנים ותבניות ברזל, והקימו גם בית דפוס ומבשלת בירה. לנוכח תרומתם האדירה נכנע הוועד בפני לחצם לפתוח בית מלון ובית קולנוע בשכונה, כי בלי קולטורה אי אפשר לחיות. לתדהמת הכל הביאה הצמיחה העצומה להפיכתה של בית וגן בשלהי 1936 למועצה מקומית. אחרי שבלעה את השכונות הקטנות שצצו סביבה השתרעה המועצה על שטח עצום של 3,500 דונם והתגוררו בה כמעט 1,500 איש.